ЗАТВЕРДЖУЮ
ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»,

_____ Олег ТОДЕЛЩАК

«11» 06 2026 р.

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
від 10 червня 2026 року

ПРИСУТНІ: зав. кафедри, д.ю.н., професор Є.О. Харитонов;
д.ю.н., професори: І.В. Давидова, Р.М. Мінченко, О.І. Сафончик, А.Р. Чанишева;
д.ю.н., доцент В.О. Токарева;
к.ю.н., професори: В.М. Зубар, О.М. Калітенко;
доценти: І.Г. Бабич, О.М. Берназ-Лукавецька, К.М. Глиняна, С.В. Завальнюк, Ю.В. Кривенко, М.В. Матійко, Ю.Г. Орзіх, О.С. Омельчук;
доктори філософії: О.О. Оскілко, О.В. Шамота;
аспірантка: Я.С. Мошинська;
лаборанти: Є.С. Лешкова.

На засіданні присутні 6 докторів юридичних наук, 10 кандидатів юридичних наук та 2 доктори філософії – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження Мошинської Яни Степанівни: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо рекомендації до публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

СЛУХАЛИ:

Доповідь Мошинської Я.С. про результати проведеного нею дисертаційного дослідження.

Доповідач обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризувала його об'єкт та предмет, виклала науково-практичну значимість роботи, надала відомості щодо впровадження результатів дослідження.

Обґрунтовуючи вибір дисертаційного дослідження, здобувачка зазначає, що сучасні трансформаційні процеси в Україні, євроінтеграційний вектор розвитку держави, а також складні соціально-економічні умови та наслідки воєнного стану об'єктивно зумовлюють глибоку кризу сімейних інституцій. Все це свідчить про безперечну наукову актуальність і практичну значущість проведених в аналізованій сфері досліджень. Не є винятком і дане дисертаційне дослідження, тема якого продиктована наступними факторами.

Позбавлення батьківських прав є серйозним юридичним процесом, який запускається лише у випадках, коли поведінка одного або обох батьків загрожує безпеці та інтересам дитини, і спрямований саме на захист прав дитини. Нажаль, на практиці можна спостерігати збільшення кількості випадків свідомого ухилення батьків від виконання своїх обов'язків, жорстокого поводження з дітьми та їх глибокої психологічної травмованості. При цьому вітчизняна правозастосовна практика свідчить про значну кількість спорів щодо позбавлення батьківських прав, які є одними з найскладніших категорій цивільних справ (зокрема, через процесуальну специфіку використання електронних доказів в умовах масової міграції тощо). Традиційне вітчизняне правозастосування протягом тривалого часу тяжіло до консервативних підходів, розглядаючи позбавлення батьківських прав переважно через призму матеріального забезпечення та фізичної безпеки. Проте сучасна європейська правова доктрина, заснована на практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та концепції «найкращих інтересів дитини», вимагає докорінної зміни цієї парадигми.

Вітчизняна правозастосовна практика свідчить про значну кількість спорів щодо позбавлення батьківських прав, які є одними з найскладніших категорій цивільних справ (зокрема, через процесуальну специфіку використання електронних доказів в умовах масової міграції тощо). Традиційне вітчизняне правозастосування протягом тривалого часу тяжіло до консервативних підходів, розглядаючи позбавлення батьківських прав переважно через призму матеріального забезпечення та фізичної безпеки. Проте сучасна європейська правова доктрина, заснована на практиці

Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) та концепції «найкращих інтересів дитини», вимагає докорінної зміни цієї парадигми.

Сучасна доктрина захисту прав та охоронюваних законом інтересів дітей розвивається стрімкими темпами, чому сприяє як збільшення кількості спорів, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, так і певні економічні перетворення, відбуваються в країні, особливо в сучасних реаліях (зокрема, запровадження на території України військового стану у зв'язку із повномасштабним вторгненням у лютому 2022 року на територію України військових формувань РФ, активне використання представниками різних наукових шкіл порівняльно-правових інструментів, а також рекодифікацією цивільного законодавства України).

Проблематика позбавлення батьківських прав належить до найбільш вивчених областей сучасної юридичної науки, чому присвячено величезну кількість наукових праць як загальнотеоретичного, так і галузевого рівня, включаючи приватноправову літературу. Водночас висока плідність творчої діяльності породжує потребу в ретельній систематизації накопичених знань, процес якої суттєво гальмується відсутністю чіткого розмежування між власне цивільно-правовими дослідженнями, з одного боку, та науковими дослідженнями іншої тематичної спрямованості, з іншого боку.

Особливої актуальності темі дисертаційного дослідження додає той факт, що в Україні триває процес рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства, що передбачає особливі зміни в сфері як сімейних правовідносин взагалі, так і позбавлення батьківських прав зокрема.

Досі не припиняються дискусії щодо визначення поняття та правової природи позбавлення батьківських прав, встановлення складу правопорушення та його елементів при позбавленні батьківських прав, недостатньо досліджено питання стосовно підстав, порядку та правових наслідків позбавлення батьківських прав тощо.

Крім того, в умовах постійного розвитку немайнових та майнових правовідносин батьків та дітей, що регулюються українським сімейним правом, не менш значущими та актуальними стають питання співвідношення міжнародного (країн ЄС) та національного права у сфері позбавлення батьківських прав, а також проблеми та шляхи вдосконалення українського законодавства у галузі захисту прав та охоронюваних законом інтересів дитини на основі міжнародного права, а саме, міжнародних норм та прецедентної практики судових органів окремих країн ЄС, які виробляють свої правові позиції щодо відповідності положень внутрішньодержавного цивільного та сімейного права нормам міжнародного права.

Зважаючи на це, дослідження проблем в сфері позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України має велике теоретичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людино центристському вимірі в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи кафедри приватного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування комплексної наукової уяви та характеристика законодавства щодо позбавлення батьківських прав, вирішення основних теоретичних та практичних проблем, що виникають у зв'язку з позбавленням батьківських прав, а також вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства в цій сфері.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- провести аналіз та огляд літератури за темою дослідження та обрати напрями дослідження;
- визначити особливості розвиту законодавства України щодо позбавлення батьківських прав;
- визначити поняття та правову природу позбавлення батьківських прав за законодавством України;
- проаналізувати підстави позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- дослідити порядок позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- визначити особливості позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати правові наслідки позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- розкрити поняття та порядок поновлення батьківських прав за сімейним законодавством України;

- визначити правові наслідки поновлення батьківських прав за сімейним законодавством України;

- проаналізувати практику ЄСПЛ в сфері позбавлення батьківських прав;

- сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з позбавленням батьківських прав.

Предметом дослідження є позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України.

Методи дослідження, які використовувалися під час здійснення дисертаційного дослідження, обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета.

Зокрема, застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які в сукупності були використанні для з'ясування сутності та особливостей позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України.

Під час дослідження використовувались наступні методи, такі як: діалектичний, методи аналізу та синтезу, формально-догматичний (юридико-технічний), порівняльно-правовий, психолого-правовий, структурно-функціональний, метод системного аналізу судової (емпіричної) практики та інші.

Для *діалектичного методу* дослідження застосовано принципи пізнання інститутів сімейного права у їх безперервному розвитку, взаємозв'язку та суперечностях. У дисертації дуалістична правова природа позбавлення батьківських прав (як найсуворішої санкції і водночас як безальтернативного способу захисту) досліджується з позицій та на основі аналізу процесів універсального інструменту пізнання (підрозділ 2.1).

Звертається увага на те, що дослідження, які проводились, у частині діалектичного переходу від припинення правовідносин (позбавлення прав) до їх екстраординарного відновлення (поновлення у правах), в основному стосувались загальних питань сімейного права. У таких дослідженнях ці питання розглядались частково (підрозділ 3.1).

Як вказує аналіз юридичних джерел, методи аналізу та синтезу використовувалися для деконструкції складних правових явищ на складові елементи та їх подальшого концептуального об'єднання.

Методи аналізу та синтезу, з одночасним їх використанням, дозволили структуровано та систематизовано детально розщепити та проаналізувати систему матеріально-правових підстав для позбавлення та поновлення батьківських прав відповідно (підрозділ 2.2 та підрозділ 3.1).

Проводячи відповідний аналіз у рамках дослідження, слід гуртуватись на визначенні розрізнених наслідків особистого немайнового та майнового характеру у єдину цілісну систему правових наслідків для батьків, дітей та третіх осіб з відповідною інтерпретацією отриманих, за результатами дослідження, наукових висновків та результатів (підрозділи 2.5 та 3.2). У зв'язку із зазначеним особливу увагу слід приділити формально-догматичному (юридико-технічному) методу, що відіграв ключову роль у тлумаченні чинних правових норм та конструюванні нового понятійного апарату, що надасть змогу сформулювати авторські дефініції «позбавлення батьківських прав» та розмежувати цей інститут із суміжним відібранням дитини (підрозділ 2.1).

Формально-догматичний (юридико-технічний) метод дозволив деталізувати процесуально-матеріальний алгоритм застосування санкції (підрозділ 2.3). Разом з тим, цей метод дав можливість розробити поняття «заява про надання права на побачення», «безповоротність поновлення батьківських прав», «відмова в позові про поновлення» та запропонувати конкретні формулювання для оновленої редакції статті 164 СК України (підрозділи 3.1 та 3.4).

Порівняльно-правовий метод використаний для досягнення мети зіставлення вітчизняних правових інститутів із передовими світовими стандартами з метою пошуку оптимальних шляхів реформування національного законодавства. Зокрема, здійснено масштабний компаративний аналіз підстав позбавлення та поновлення батьківських прав у законодавстві європейських країн (Австрії, Німеччини, Франції, Польщі, Румунії тощо) (підрозділ 2.2 та підрозділ 3.1).

Порівняльно-правовий підхід дозволив обґрунтувати необхідність імплементації в українське законодавство європейського концепту «батьківської відповідальності» на основі Регламенту ЄС «Брюссель IIb» та Принципів Європейського сімейного права (CEFL) (підрозділ 3.3).

Психолого-правовий метод виступив концептуальною основою для обґрунтування наукової новизни дисертації щодо пріоритету емоційних факторів над суто матеріальними, науково довівши, що емоційна травмованість та психологічне відчуження є самостійними, вкрай тяжкими формами ухилення від виконання обов'язків та жорстокого поводження (підрозділ 2.2).

Завдяки психолого-правовому підходу обґрунтовано критичну необхідність проведення судово-психологічних експертиз, обов'язкового врахування думки дитини (без вторинної травматизації) та оцінки ризиків примусового повернення дитини до біологічних батьків (підрозділи 2.3 та

3.1), а також проаналізовано терапевтичне значення судового рішення про позбавлення прав для дитячої психіки (підрозділ 2.5).

Структурно-функціональний метод застосовувався для дослідження місця та ролі окремих суб'єктів у механізмі правового захисту, проаналізувавши двоїсту юрисдикційну роль органів опіки та піклування (як органу влади та учасника процесу), а також функціональні межі втручання прокурора та медичних/освітніх закладів (підрозділ 2.3).

Використовуючи *метод системного аналізу* судової (емпіричної) практики, що став фундаментом для виявлення реальних проблем правозастосування та формування аргументованих висновків в сфері позбавлення батьківських прав, детально проаналізовано найновіші правові позиції та постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо стандартів доказування, ухилення від обов'язків в умовах воєнного стану, міграції та наслідків рішень (підрозділи 2.2, 2.4, 2.5, 3.1, 3.2).

Об’єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок розкриття критеріїв застосування «тесту на пропорційність» та балансування найкращих інтересів дитини на основі аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини (підрозділ 3.3). Таким чином, зважаючи на викладене вище, загальнонауковий діалектичний метод, передбачає об’єктивність та всебічність пізнання досліджуваних явищ. Водночас, спеціальні методи дослідження: комплексний, системний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний та інші методи пізнання, дозволили дослідити проблеми позбавлення батьківських прав всебічно, об’єктивно, цілісно і зробити узагальнюючі висновки.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, цивільного та права, інших галузей системи права України.

Нормативну основу дослідження становлять: Конституція України, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Сімейний кодекс України (далі – СК України), Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) та інші нормативно-правові акти України і деяких країн ЄС.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення судів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень по справах щодо позбавлення батьківських прав, ухвали та постанови Верховного Суду та рішення Європейського суду по правам людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій науці системне, комплексне дослідження позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України, на основі якого було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового

регулювання у цій сфері з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями і пропозиціями.

Вперше:

- запропоновано розглядати позбавлення батьківських прав як припинення на майбутнє всіх передбачених чинним законодавством прав батьків (або одного з них) щодо дитини, і є крайнім заходом правового впливу, що застосовується лише судом у випадках, прямо передбачених законом. При цьому зроблено висновок про необхідність розгляду позбавлення батьківських прав як комплексну правову категорію, яка складається з наступних аспектів: 1) як виключного (крайнього) заходу, який застосовується при неможливості захистити права та охоронювані законом інтереси дитини іншим шляхом; 2) як один із способів захисту прав та охоронюваних законом інтересів дитини; 3) як міра відповідальності батьків (або одного з них); 4) як певний стимул для батьків (або одного з них) для усунення обставин, які слугували для позбавлення їх (або одного з них) батьківських прав;

- визначені наступні характерні риси позбавлення батьківських прав: 1) є крайнім заходом правового впливу; 2) підстави позбавлення батьківських прав чітко встановлені законом; 3) має місце лише при свідомому ухиленню від своїх батьківських обов'язків; 4) строковість, адже законом передбачена можливість поновлення батьківських прав; 5) обмеження у часі позбавлення батьківських прав (адже це можливо лише до досягнення дитиною 18 років); 6) рішення про позбавлення батьківських прав приймається виключно судом; 7) наявність спеціального суб'єкту – саме батьків, які можуть бути позбавлені батьківських прав; 8) певна «еластичність», адже після поновлення батьківських прав, до батьків (або одного з батьків, хто був позбавлених батьківських прав) переходить весь комплекс прав щодо дитини, встановлений законом; 9) його закріплення на законодавчому рівні є необхідним та обумовлено наявністю як суб'єктивних, так і об'єктивних причин (зокрема, соціально-економічними, морально-етичними тощо); 10) породжує певні правові наслідки як для дитини, так і для батьків (або одного з них);

- зроблено висновок про те, що позбавлення батьківських прав є комплексною правовою категорією, що складається з поєднання публічно-правового та приватно-правового аспектів. Зазначене обумовлено тим, що не зважаючи на те, що з одного боку позбавлення батьківських прав чітко регламентовано законом і застосовується лише судом, а з іншого боку – позбавлення батьківських прав надає комплексний правовий вплив між

батьками (або одними з них) та дитиною (або дітьми). Крім того, з одного боку держава не зацікавлена в збільшення кількості випадків позбавлення батьківських прав, а з іншого – не може не вживати заходів виключного характеру для забезпечення найкращих інтересів дитини;

- зроблено висновок про те, що позбавлення батьківських прав породжує правові наслідки, які можна поділити на наступні групи: 1) залежно від еквівалентності – на майнового та немайнового характеру; 2) залежно від впливу на суб'єкта – на правові наслідки стосовно дитини та правові наслідки стосовно батьків (або одного з них); 3) залежно від значимості – на обов'язкові та факультативні (право на поновлення батьківських прав); 4) залежно від часу дії – на правові наслідки, які діють постійно і правові наслідки, які носять тимчасовий характер (наприклад, в разі поновлення батьківських прав);

- з метою запобігання порушенню найкращих інтересів дитини батьками, що в подальшому може призвести до позбавлення батьківських прав, запропоновано на державному та місцевому рівнях прийняти комплексні цільові програми забезпечення прав дитини із врахуванням правових, організаційних, економічних, ідеологічних, освітніх аспектів тощо, а також вжити відповідних заходів щодо формування належного рівня правової свідомості, правового виховання, підвищення рівня правової культури в зазначеній сфері;

удосконалено:

- дефініцію «позбавлення батьківських прав у сімейному праві» як найвищої юрисдикційної санкції, що застосовується судом у встановлених законом випадках до суб'єктів, які свідомо не виконують обов'язків або допускають глибоке емоційне відчуження, унаслідок чого втрачається правовий зв'язок між правопорушником і дитиною;

- понятійний апарат інституту поновлення у правах, зокрема в частині визначення «поновлення усиновлювача у батьківських правах» та «відмова в позові про поновлення батьківських прав»;

- підхід до розмежування підстав і порядку позбавлення батьківських прав на законодавчому рівні (запропоновано змінити назву та структуру ст. 164 СК України на «Підстави та порядок позбавлення батьківських прав»).

набуло подальшого розвитку:

- наукові положення щодо необхідності імплементації в національне законодавство європейського концепту «батьківська відповідальність» замість терміна «батьківські права», що зміщує фокус з владних повноважень дорослих на забезпечення інтересів дитини;

- аргументація щодо місця сімейно-правових санкцій у структурі СК України (доведено, що нормам про позбавлення батьківських прав як найсуворішій санкції мають логічно передувати норми про превентивне відібрання дитини без позбавлення батьківських прав);
- положення про темпоральні межі поновлення у правах (доведено необхідність доповнення закону нормою про те, що позов про поновлення може бути поданий не раніше ніж через 6 місяців з дня набрання чинності рішенням про позбавлення батьківських прав);
- наукові уявлення про комплексне використання практики ЄСПЛ (зокрема, застосування «тесту на пропорційність») як безпосереднього інструменту при вирішенні судами України спорів щодо вилучення дитини та розірвання сімейних зв'язків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем позбавлення батьківських прав. Певні результати дослідження здобудуть можливість стати підґрунтям для подальшого вдосконалення концепції захисту прав та інтересів дитини у сучасних умовах, в тому числі шляхом позбавлення батьківських прав. При цьому, сформульовані в дослідженні висновки розширюють теоретичні уявлення про нормативно-правове регулювання позбавлення батьківських прав, визначення підстав, порядку та правових наслідків позбавлення батьківських прав, а також визначення особливостей поновлення батьківських прав сучасних умовах;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства у сфері позбавлення батьківських прав. При цьому результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці законів і підзаконних актів у даній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо вдосконалення відносин у сфері позбавлення батьківських прав;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного та сімейного законодавства України в сфері позбавлення батьківських прав (Акт впровадження Івано-Франківського апеляційного суду від 20.04.2026р.);

навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Захист цивільних прав», «Сучасні проблеми цивільного права», «Сімейне право», а також при підготовці підручників, навчальних

посібників, навчально-методичних посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни (м. Одеса, 24 травня 2022 р.), Круглому столі «Проблеми цивільного права у постпандемічну добу» (м. Одеса, 26 травня 2023 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни» (м. Одеса, 3 груд. 2025 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 7 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, та 4 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

По закінченню доповіді Мошинській Я.С. присутніми поставлені такі запитання:

Сафончик О.І. Чи досліджували Ви проблеми позбавлення батьківських прав в зарубіжних країнах і які відмінності Ви можете визначити?

Відповідь Мошинської Я.С.: Дякую за запитання. Так, досліджуючи тематику свого дисертаційного дослідження, було використано також дослід зарубіжних країн, перш за все кран ЄС.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що правове регулювання позбавлення батьківських прав у країнах ЄС характеризується більшою орієнтацією на принцип збереження сімейних зв'язків та застосування альтернативних заходів втручання держави у сімейні відносини. У більшості європейських країн позбавлення батьківських прав розглядається як винятковий захід, що застосовується лише у випадках серйозної загрози життю або здоров'ю дитини. Вважаю, що в Україні інститут позбавлення батьківських прав має більш категоричний характер, оскільки передбачає повне припинення особистих немайнових прав батьків щодо дитини, тоді як

в більшості країн ЄС існує більш гнучка система обмеження батьківських прав та розвитку альтернативних механізмів захисту прав дитини.

Калітенко О.М.: Що входить у поняття «електронні докази» у справах про позбавлення батьківських прав ?

Відповідь Мошинської Я.С.: Дякую за запитання. На даний час під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав можуть надаватися також і електронні докази.

Електронними доказами є не тільки текстові документи, але і будь-яка інформація в електронній формі, що містить дані про обставини справи. Так, до переліку електронних доказів входять фотографії, відео- та звукозаписи, вебсайти (їх сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інша інформація, навіть якщо вона не може бути сприйнята людиною безпосередньо. Такі дані можуть зберігатися на картах пам'яті, мобільних телефонах, а також серверах, системах резервного копіювання, флешках, дискетах тощо. Тобто отримання судом електронного доказу нерозривно пов'язано з носієм, хоча при цьому перелік таких носіїв не є вичерпним. Безумовно, під час розгляду справ про позбавлення батьківських прав важливо з'ясувати всі обставити справи, в тому числі і за допомогою електронних доказів.

Берназ-Лукавецька О.М. Які основні правові наслідки позбавлення батьківських прав, які настають для дитини?

Відповідь Мошинської Я.С.: Дякую за запитання. Основі правові наслідки позбавлення батьківських прав, які настають для дитини, можна поділити: 1) залежно від еквівалентності – на майнового та немайнового характеру; 2) залежно від значимості – на обов'язкові та факультативні; 3) залежно від часу дії – на правові наслідки, які діють постійно і правові наслідки, які носять тимчасовий характер. Таким чином, можна виділити наступні основні правові наслідки позбавлення батьківських прав, які настають для дитини: 1) зміна місця проживання. Зазначене обумовлено тим, що в багатьох випадках в разі позбавлення батьківських прав обох або одного з батьків, дитини змінює своє місце проживання. Крім того. вона може перейти під опіку родичів, направлена до відповідного дитячого закладу, прийомної сім'ї тощо; 2) можливість усиновлення, адже така дитина може бути усиновлена іншими особами, що може позитивно вплинути на інтереси дитини; 3) збереження права на спадщину. Незважаючи на позбавлення батьківських прав, дитини зберігає право на спадкування після своїх батьків; 4) відсутність обов'язку в майбутньому надавати допомогу батькам або одному з них, хто був позбавлений батьківських прав тощо.

Матійко М.В. Чи можливо позбавити батьківських прав одного з батьків за його згодою?

Відповідь Мошинської Я.С.: Дякую за запитання. Чинним законодавством України добровільна відмова від батьківських прав прямо не передбачена. Є лише одна із підстав, визначена у ст.. 164 СК України – це в разі, коли мати, батько не забрали дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявили щодо неї батьківського піклування. Крім того, процедура позбавлення батьківських прав в судовому порядку може бути прискорена в разі направлення особою, які позбавляють батьківських прав, заяви з визнанням позовних вимог та вираженням його згоди щодо такого позбавлення.

Харитонов Є.О. Які проблеми правозастосування виникають при позбавленні батьківських прав та які шляхи їх вирішення?

Відповідь Мошинської Я.С.: Дякую за запитання. Основними проблемами є: неоднорідність судової практики, складність доказування, діяльність органів опіки та піклування, дотримання балансу інтересів, а також труднощі виконання судових рішень. Крім того, проблеми правозастосування виникають при позбавленні батьківських прав у зв'язку з викликами сьогодення (запровадженням воєнного стану, а також рекодифікацією цивільного законодавства України).

Вирішення цих проблем можливе через: посилення ролі психологічної експертизи, уніфікацію судової практики, реформу органів опіки та піклування, вдосконалення законодавства, запровадження обов'язкових медіаційних процедур, підвищення ефективності виконавчого провадження та гармонізацію з правом ЄС.

Після відповідей на запитання виступив науковий керівник – доцентка кафедри приватного права, к.ю.н., доцентка *Глиняна Катерина Михайлівна.*

Науковий керівник зазначила, що в цілому Мошинській Я.С. вдалося повністю виконати поставлені завдання досліджені завдяки використанню сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичного методу, системно-структурного методу, методу системного аналізу, статистичного методу, порівняльно-правового методу. Всі зазначені методи використовувалися у взаємозв'язку та взаємозалежності, що дало змогу дисертанту отримати достовірні й об'єктивні результати дослідження.

Глиняна К.М. зазначила, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю докорінної зміни доктринальної парадигми вітчизняного сімейного права у світлі євроінтеграційних процесів. Українське сімейне законодавство досі оперує успадкованим радянським концептом «батьківських прав», що підсвідомо формує ставлення до дитини

як до об'єкта батьківської влади. Сучасні ж європейські стандарти, вимагають переходу до концепту «батьківської відповідальності», де права надаються батькам виключно як інструмент для виконання обов'язків перед дитиною. Дослідження правової природи позбавлення батьківських прав як дуалістичного інституту (що є одночасно найсуворішою санкцією та правоприпиняючим способом захисту дитини) в умовах триваючої рекодифікації цивільного законодавства України становить фундаментальне наукове завдання, вирішення якого дозволить гармонізувати національне приватне право з європейськими стандартами.

У сучасних умовах трансформації правової системи України, її адаптації до європейських правових стандартів та гармонізації з правом Європейського Союзу питання позбавлення батьківських прав та ефективності захисту прав та інтересів дитини набуває особливої наукової та практичної значущості.

Додаткову актуальність дослідженню надають виклики, пов'язані з повномасштабною збройною агресією проти України, що спричинила масштабні порушення майнових та особистих немайнових прав дітей як з боку батьків або одного з них, так і з боку інших осіб. У цих умовах особливої ваги набуває осмислення ефективності існуючих правових механізмів захисту прав та інтересів дітей, в тому числі шляхом позбавлення батьківських прав, а також формування науково обґрунтованих підходів до вдосконалення правового регулювання позбавлення батьківських прав.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених немайновим та майновим правам та обов'язкам батьків і дітей низка проблемних аспектів в сфері позбавлення батьківських прав залишається дискусійною або недостатньо дослідженою, зокрема щодо співвідношення таких правових категорій, як «позбавлення батьківських прав» та «відібрання дитини», ефективності цивільно-правових способів захисту прав та охоронюваних законом інтересів дитини, особливостей щодо порядку позбавлення батьківських прав та їх поновлення як у мирний час, так і в умовах надзвичайних ситуацій та збройного конфлікту.

У зв'язку з цим наукове дослідження, присвячене позбавленню батьківських прав за сімейним законодавством України, є своєчасним, має вагоме теоретичне та практичне значення і спрямоване на розвиток доктрини цивільного та сімейного права та вдосконалення механізмів прав дитини в Україні.

Щодо методологічної основи дисертаційного дослідження слід зазначити, що відповідно до встановлених вимог його об'єкт і предмет як категорії наукового процесу логічно співвідносяться між собою як загальне та часткове. Теоретико-методологічний інструментарій дисертації

зумовлений метою дослідження та особливостями досліджуваної сфери суспільних відносин.

Достовірність сформульованих у дисертації наукових висновків, положень, рекомендацій забезпечується використанням численних наукових джерел, аналізом необхідних нормативно-правових актів та судової практики.

Авторці, як здається, вдалося досягти мети дисертаційної роботи, котра була визначена як формування комплексної наукової уяви та характеристика законодавства щодо позбавлення батьківських прав, вирішення основних теоретичних та практичних проблем, що виникають у зв'язку з позбавленням батьківських прав, а також вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства в цій сфері. При цьому авторка виявила уміння чітко висловлювати свою думку, робити логічні висновки, обґрунтовувати свою позицію, що допомогло йому вирішити поставлені в роботі завдання. Про успішне виконання поставлених завдань свідчать наведені висновки та сформовані пропозиції.

Науковим керівником зазначено, що дисертація Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є самостійним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам та може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

В ОБГОВОРЕННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

Докторка юридичних наук, професорка Сафончик О.І. відзначила, що актуальність роботи не викликає сумнівів та продиктована сучасним станом вітчизняної науки. Дисертаційне дослідження щодо позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України має теоретичне та практичне значення. В роботі зроблено обґрунтовані висновки, слушні пропозиції та рекомендації. Дисертаційне дослідження виконане якісно, на високому науковому рівні, отримані результати є об'єктивними. Вказала на окремі дискусійні питання, які носять рекомендаційний характер. В цілому дисертаційна робота Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України» відповідає встановленим вимогам, виконана на достатньо високому науковому рівні та може бути рекомендована до захисту.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Калітенко О.М. зауважила, що Мошинська Я.С. у своїй дисертації досягла поставленої мети. Зокрема, нею

сформульовано ряд положень, що мають важливе теоретичне та практичне значення. У роботі вдало розкрито правова природа, підстави та порядок позбавлення батьківських прав та правові наслідки, які настають у такому разі. При цьому звернула увагу, що розгляд в дисертаційному дослідженні питань цифровізації та електронних доказів при вирішенні питань про позбавлення батьківських прав, лише позитивно вплинуло б на роботу. Зазначила також, що матеріал викладається логічно та послідовно. А відтак, дослідження є завершеним і може бути рекомендоване до захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидат юридичних наук, доцент О.С. Омельчук зазначив, що подана робота має високий науковий рівень дослідження, актуальність, повноту висновків. Позитивним моментом роботи є вміння автора обґрунтовувати власну думку, проводити наукову дискусію із вченими, послідовно, логічно та системно викладати матеріал. Структурно вдалою видається побудова змісту дисертації. Переконливими є загальні висновки до дисертаційного дослідження, якими показана ступінь вирішеності проблеми, що визначена у вступі до роботи. Акцентував увагу на тому, що авторка дослідження має достатню кількість наукових статей у фахових виданнях та опублікованих тез виступів на конференціях. Дисертаційна робота виконана самостійно, має комплексний і завершений характер, у зв'язку з чим може бути рекомендована до публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидатка юридичних наук, доцентка Берназ-Лукавецька О.М. підкреслила актуальність теми, значущість проблематики для теорії та практики, вдалу архітектоніку роботи, правильне розкриття питань, вказаних у роботі, повне досягнення мети та завдань дослідження; звернула окрему увагу на цікаві пропозиції дисертантки щодо удосконалення сімейного законодавства України. Вважає, що робота Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

Підсумовуючи виступи, *д.ю.н., професор, зав. кафедри приватного права Харитонов Є.О.* зазначив, що дисертаційне дослідження Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України» відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої

освіти, наукової станови про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

УХВАЛИЛИ:

Затвердити такий висновок щодо дисертації Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України»

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Робота виконана на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Науковий керівник – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри приватного права Глиняна К.М.

Обґрунтовування вибору дисертаційного дослідження. В умовах проведення в Україні соціальних та економічних перетворень важливого значення набуває проблема подальшого розвитку і вдосконалення правового регулювання позбавлення батьківських прав. Зазначене обумовлено тим, що становлення Української держави в умовах ринкових реформ сьогодні залежить від розв`язання багатьох правових проблем, у тому числі у сфері позбавлення батьківських прав.

Сім'я як базовий осередок суспільства є фундаментальним інститутом, що забезпечує соціалізацію, фізичний та духовний розвиток дитини. Відповідно до статті 51 Конституції України, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Проте сучасні трансформаційні процеси в Україні, поглиблені безпрецедентними викликами повномасштабної збройної агресії та воєнного стану, спричинили глибоку соціально-демографічну кризу. Масова вимушена міграція, роз'єднання сімей, економічна нестабільність та загальне зростання рівня психологічного стресу в суспільстві призвели до загострення проблеми неналежного виконання батьківських обов'язків. Зростає кількість випадків залишення дітей без батьківського піклування, жорстокого поводження з ними та ухилення від їх виховання. У цьому контексті інститут позбавлення

батьківських прав як крайній, екстраординарний захід державного втручання в автономію сім'ї набуває особливої, підвищеної соціальної та правової гостроти, вимагаючи пошуку балансу між правом на повагу до сімейного життя та імперативом захисту життя і здоров'я дитини.

Попри те, що чимало питань в сфері захисту прав дітей взагалі, та захисту прав та інтересів дітей, в тому числі шляхом позбавлення батьківських прав зокрема були предметом низки наукових розвідок, у науці відсутнє комплексне дослідження саме проблем позбавлення батьківських прав у сучасних умовах. Саме тому, незважаючи на значну кількість наукових праць, для науки цивільного та сімейного права залишаються актуальними питання створення цілісного підходу до питань позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України, визначення особливостей порядку позбавлення та поновлення батьківських прав, а також вдосконалення чинного законодавства у цій сфері тощо.

Зазначене свідчить про необхідність системного підходу у дослідженні питань позбавлення батьківських прав з урахуванням останніх змін у законодавстві та судовій системі, зумовлених, зокрема, прагненням України інтегруватися до єдиного європейського простору. Крім того, рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України та введення в Україні з 24.02.2022 року воєнного стану також обумовлює вплив на питання, що досліджуються в дисертації.

Разом з тим, чинні нормативно-правові акти, що покликані регулювати суспільні відносини в сфері позбавлення батьківських прав, відрізняються певною неузгодженістю, що знижує ефективність їх застосування. Судова практика в сфері позбавлення батьківських прав нерідко носить суперечливий, несистематизований характер, вимагає ретельного науково-практичного аналізу, а фундаментальні наукові дослідження проблематики позбавлення батьківських прав у сучасних умовах не проведені.

Отже, зважаючи на викладене, актуальність обраної теми дослідження зумовлюється необхідністю вжиття наукових заходів з метою розвитку теорії сімейного права стосовно позбавлення батьківських прав, а також удосконалення чинного українського законодавства та правозастосовної практики у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людино центристському вимірі в цифрову еру» (державний

реєстраційний номер 0122U000266) та плану науково-дослідної роботи кафедри приватного права «Проблеми захисту прав приватної особи в умовах війни та відбудови країни» на 2026-2030 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціально-політична стабільність в період воєнних та поствоєнних трансформацій: правові, економічні, гуманітарні, інноваційно-технічні можливості в цифрову еру» (державний реєстраційний номер 0126U000107).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування комплексної наукової уяви та характеристика законодавства щодо позбавлення батьківських прав, вирішення основних теоретичних та практичних проблем, що виникають у зв'язку з позбавленням батьківських прав, а також вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства в цій сфері.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- провести аналіз та огляд літератури за темою дослідження та обрати напрями дослідження;
- визначити особливості розвиту законодавства України щодо позбавлення батьківських прав;
- визначити поняття та правову природу позбавлення батьківських прав за законодавством України;
- проаналізувати підстави позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- дослідити порядок позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- визначити особливості позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати правові наслідки позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- розкрити поняття та порядок поновлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- визначити правові наслідки поновлення батьківських прав за сімейним законодавством України;
- проаналізувати практику ЄСПЛ в сфері позбавлення батьківських прав;
- сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з позбавленням батьківських прав.

Предметом дослідження є позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України.

Методи дослідження. Методи дослідження, які використовувалися під час здійснення дисертаційного дослідження, обрані відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета.

Зокрема, застосовано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які в сукупності були використанні для з'ясування сутності та особливостей цивільних відносин із здійснення та захисту права приватної власності фізичних осіб.

Під час дослідження використовувались наступні методи, такі як: діалектичний, методи аналізу та синтезу, формально-догматичний (юридико-технічний), порівняльно-правовий, психолого-правовий, структурно-функціональний, метод системного аналізу судової (емпіричної) практики та інші.

Для *діалектичного методу* дослідження застосовано принципи пізнання інститутів сімейного права у їх безперервному розвитку, взаємозв'язку та суперечностях. У дисертації дуалістична правова природа позбавлення батьківських прав (як найсуворішої санкції і водночас як безальтернативного способу захисту) досліджується з позицій та на основі аналізу процесів універсального інструменту пізнання (підрозділ 2.1).

Звертається увага на те, що дослідження, які проводились, у частині діалектичного переходу від припинення правовідносин (позбавлення прав) до їх екстраординарного відновлення (поновлення у правах), в основному стосувались загальних питань сімейного права. У таких дослідженнях ці питання розглядались частково (підрозділ 3.1).

Як вказує аналіз юридичних джерел, методи аналізу та синтезу використовувалися для деконструкції складних правових явищ на складові елементи та їх подальшого концептуального об'єднання.

Методи аналізу та синтезу, з одночасним їх використанням, дозволили структуровано та систематизовано детально розщепити та проаналізувати систему матеріально-правових підстав для позбавлення та поновлення батьківських прав відповідно (підрозділ 2.2 та підрозділ 3.1).

Проводячи відповідний аналіз у рамках дослідження, слід гуртуватись на визначенні розрізнених наслідків особистого немайнового та майнового характеру у єдину цілісну систему правових наслідків для батьків, дітей та третіх осіб з відповідною інтерпретацією отриманих, за результатами дослідження, наукових висновків та результатів (підрозділи 2.5 та 3.2). У зв'язку із зазначеним особливу увагу слід приділити формально-догматичному (юридико-технічному) методу, що відіграв ключову роль у тлумаченні чинних правових норм та конструюванні нового понятійного

апарату, що надасть змогу сформулювати авторські дефініції «позбавлення батьківських прав» та розмежувати цей інститут із суміжним відібранням дитини (підрозділ 2.1).

Формально-догматичний (юридико-технічний) метод дозволив деталізувати процесуально-матеріальний алгоритм застосування санкції (підрозділ 2.3). Разом з тим, цей метод дав можливість розробити поняття «заява про надання права на побачення», «безповоротність поновлення батьківських прав», «відмова в позові про поновлення» та запропонувати конкретні формулювання для оновленої редакції статті 164 СК України (підрозділи 3.1 та 3.4).

Порівняльно-правовий метод використаний для досягнення мети зіставлення вітчизняних правових інститутів із передовими світовими стандартами з метою пошуку оптимальних шляхів реформування національного законодавства. Зокрема, здійснено масштабний компаративний аналіз підстав позбавлення та поновлення батьківських прав у законодавстві європейських країн (Австрії, Німеччини, Франції, Польщі, Румунії тощо) (підрозділ 2.2 та підрозділ 3.1).

Порівняльно-правовий підхід дозволив обґрунтувати необхідність імплементації в українське законодавство європейського концепту «батьківської відповідальності» на основі Регламенту ЄС «Брюссель IIb» та Принципів Європейського сімейного права (CEFL) (підрозділ 3.3).

Психолого-правовий метод виступив концептуальною основою для обґрунтування наукової новизни дисертації щодо пріоритету емоційних факторів над суто матеріальними, науково довівши, що емоційна травмованість та психологічне відчуження є самостійними, вкрай тяжкими формами ухилення від виконання обов'язків та жорстокого поводження (підрозділ 2.2).

Завдяки психолого-правовому підходу обґрунтовано критичну необхідність проведення судово-психологічних експертиз, обов'язкового врахування думки дитини (без вторинної травматизації) та оцінки ризиків примусового повернення дитини до біологічних батьків (підрозділи 2.3 та 3.1), а також проаналізовано терапевтичне значення судового рішення про позбавлення прав для дитячої психіки (підрозділ 2.5).

Структурно-функціональний метод застосовувався для дослідження місця та ролі окремих суб'єктів у механізмі правового захисту, проаналізувавши двоїсту юрисдикційну роль органів опіки та піклування (як органу влади та учасника процесу), а також функціональні межі втручання прокурора та медичних/освітніх закладів (підрозділ 2.3).

Використовуючи *метод системного аналізу* судової (емпіричної) практики, що став фундаментом для виявлення реальних проблем

правозастосування та формування аргументованих висновків в сфері позбавлення батьківських прав, детально проаналізовано найновіші правові позиції та постанови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо стандартів доказування, ухилення від обов'язків в умовах воєнного стану, міграції та наслідків рішень (підрозділи 2.2, 2.4, 2.5, 3.1, 3.2).

Об'єктивність висновків дисертаційного дослідження досягнута за рахунок розкриття критеріїв застосування «тесту на пропорційність» та балансування найкращих інтересів дитини на основі аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини (підрозділ 3.3). Таким чином, зважаючи на викладене вище, загальнонауковий діалектичний метод, передбачає об'єктивність та всебічність пізнання досліджуваних явищ. Водночас, спеціальні методи дослідження: комплексний, системний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний та інші методи пізнання, дозволили дослідити проблеми позбавлення батьківських прав всебічно, об'єктивно, цілісно і зробити узагальнюючі висновки.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, цивільного права, інших галузей системи права України.

Нормативну основу дослідження становлять: Конституція України, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Сімейний кодекс (далі – СК України), Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) та інші нормативно-правові акти України і деяких країн ЄС.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення судів, розміщені в Єдиному реєстрі судових рішень по справах щодо позбавлення батьківських прав, ухвали та постанови Верховного Суду та рішення Європейського суду по правам людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що проведено перше у вітчизняній цивільно-правовій науці системне, комплексне дослідження позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України, на основі якого було обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження підтверджується наступними висновками, рекомендаціями і пропозиціями.

Вперше:

- запропоновано розглядати позбавлення батьківських прав як припинення на майбутнє всіх передбачених чинним законодавством прав батьків (або одного з них) щодо дитини, і є крайнім заходом правового впливу, що застосовується лише судом у випадках, прямо передбачених

законом. При цьому зроблено висновок про необхідність розгляду позбавлення батьківських прав як комплексного правового явища, який складається з наступних аспектів: 1) як виключного (крайнього) заходу, який застосовується при неможливості захистити права та охоронювані законом інтереси дитини іншим шляхом; 2) як один із способів захисту прав та охоронюваних законом інтересів дитини; 3) як міра відповідальності батьків (або одного з них); 4) як певний стимул для батьків (або одного з них) для усунення обставин, які слугували для позбавлення їх (або одного з них) батьківських прав;

- визначені наступні характерні риси позбавлення батьківських прав: 1) є крайнім заходом правового впливу; 2) підстави позбавлення батьківських прав чітко встановлені законом; 3) має місце лише при свідомому ухиленню від своїх батьківських обов'язків; 4) строковість, адже законом передбачена можливість поновлення батьківських прав; 5) обмеження у часі позбавлення батьківських прав (адже це можливо лише до досягнення дитиною 18 років); 6) рішення про позбавлення батьківських прав приймається виключно судом; 7) наявність спеціального суб'єкту – саме батьків, які можуть бути позбавлені батьківських прав; 8) певна «еластичність», адже після поновлення батьківських прав, до батьків (або одного з батьків, хто був позбавлених батьківських прав) переходить весь комплекс прав щодо дитини, встановлений законом; 9) його закріплення на законодавчому рівні є необхідним та обумовлено наявністю як суб'єктивних, так і об'єктивних причин (зокрема, соціально-економічними, морально-етичними тощо); 10) породжує певні правові наслідки як для дитини, так і для батьків (або одного з них);

- зроблено висновок про те, що позбавлення батьківських прав є комплексною правовою категорією, що складається з поєднання публічно-правового та приватно-правового аспектів. Зазначене обумовлено тим, що не зважаючи на те, що з одного боку позбавлення батьківських прав чітко регламентовано законом і застосовується лише судом, а з іншого боку – позбавлення батьківських прав надає комплексний правовий вплив між батьками (або одними з них) та дитиною (або дітьми). Крім того, з одного боку держава не зацікавлена в збільшення кількості випадків позбавлення батьківських прав, а з іншого – не може не вживати заходів виключного характеру для забезпечення найкращих інтересів дитини;

- доведено, що при позбавленні батьківських прав наявність прямої фізичної чи матеріальної загрози життю і здоров'ю дитини не є основною та обов'язковою ознакою для застосування санкції; констатація судом факту глибокої емоційної покинутості та свідомого ігнорування духовних потреб дитини може розглядатися як факультативна підстава для

позбавлення батьківських прав лише в сукупності з іншими підставами, встановленими законом;

- зроблено висновок про те, що позбавлення батьківських прав породжує правові наслідки, які можна поділити на наступні групи: 1) залежно від еквівалентності – на майнового та немайнового характеру; 2) залежно від впливу на суб'єкта – на правові наслідки стосовно дитини та правові наслідки стосовно батьків (або одного з них); 3) залежно від значимості – на обов'язкові та факультативні (право на поновлення батьківських прав); 4) залежно від часу дії – на правові наслідки, які діють постійно і правові наслідки, які носять тимчасовий характер (наприклад, в разі поновлення батьківських прав).

- з метою запобігання порушенню найкращих інтересів дитини батьками, що в подальшому може призвести до позбавлення батьківських прав, запропоновано на державному та місцевому рівнях прийняти комплексні цільові програми забезпечення прав дитини із врахуванням правових, організаційних, економічних, ідеологічних, освітніх аспектів тощо, а також вжити відповідних заходів щодо формування належного рівня правової свідомості, правового виховання, підвищення рівня правової культури в зазначеній сфері;

удосконалено:

- дефініцію «позбавлення батьківських прав у сімейному праві» як найвищої юрисдикційної санкції, що застосовується судом у встановлених законом випадках до суб'єктів, які свідомо не виконують обов'язків або допускають глибоке емоційне відчуження, унаслідок чого втрачається правовий зв'язок між правопорушником і дитиною;

- понятійний апарат інституту поновлення у правах, зокрема в частині визначення «поновлення усиновлювача у батьківських правах» та «відмова в позові про поновлення батьківських прав»;

- підхід до розмежування підстав і порядку позбавлення батьківських прав на законодавчому рівні (запропоновано змінити назву та структуру ст. 164 СК України на «Підстави та порядок позбавлення батьківських прав»);

набуло подальшого розвитку:

- наукові положення щодо необхідності імплементації в національне законодавство європейського концепту «батьківська відповідальність» замість терміна «батьківські права», що зміщує фокус з владних повноважень дорослих на забезпечення інтересів дитини;

- аргументація щодо місця сімейно-правових санкцій у структурі СК України (доведено, що нормам про позбавлення батьківських прав як

найсуворішій санкції мають логічно передувати норми про превентивне відібрання дитини без позбавлення батьківських прав);

- положення про темпоральні межі поновлення у правах (доведено необхідність доповнення закону нормою про те, що позов про поновлення може бути поданий не раніше ніж через 6 місяців з дня набрання чинності рішенням про позбавлення батьківських прав);

- наукові уявлення про комплексне використання практики ЄСПЛ (зокрема, застосування «тесту на пропорційність») як безпосереднього інструменту при вирішенні судами України спорів щодо вилучення дитини та розірвання сімейних зв'язків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем позбавлення батьківських прав. Певні результати дослідження здобудуть можливість стати підґрунтям для подальшого вдосконалення концепції захисту прав та інтересів дитини у сучасних умовах, в тому числі шляхом позбавлення батьківських прав. При цьому, сформульовані в дослідженні висновки розширюють теоретичні уявлення про нормативно-правове регулювання позбавлення батьківських прав, визначення підстав, порядку та правових наслідків позбавлення батьківських прав, а також визначення особливостей поновлення батьківських прав сучасних умовах;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства у сфері позбавлення батьківських прав. При цьому результати проведеного дослідження можуть бути використані при розробці законів і підзаконних актів у даній сфері, можуть бути враховані і використані практичні положення щодо вдосконалення відносин у сфері позбавлення батьківських прав;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного та сімейного законодавства України в сфері позбавлення батьківських прав (Акт впровадження Івано-Франківського апеляційного суду від 20.04.2026р.);

навчальному процесі - при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Захист цивільних прав», «Сучасні проблеми цивільного права», «Сімейне право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, навчально-методичних посібників, практикумів, тематики кваліфікаційних робіт із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію підготовлено та обговорено на кафедрі приватного права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення дисертації доповідалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни (м. Одеса, 24 травня 2022 р.), Круглому столі «Проблеми цивільного права у постпандемічну добу» (м. Одеса, 26 травня 2023 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни» (м. Одеса, 3 груд. 2025 р.).

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 7 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, та 4 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

1. Мошинська Я. С. Відібрання дитини у батьків як спосіб захисту її прав та законних інтересів. *Juris Europensis Scientia.* 2022. Вип. 6. С. 12-17. URL : https://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2022/3.pdf
2. Мошинська Я. Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини як підстава позбавлення батьківських прав. *Юридичний вісник.* 2023. № 3. С. 197-205. URL : https://yurvisnyk.in.ua/v3_2023/25.pdf
3. Мошинська Я.С. Особливості та правові наслідки позбавлення батьківських прав в умовах воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2025. Том 36 (75) № 6. С. 34-39. URL : https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/6_2025/9.pdf
4. Мошинська Я.С. Окремі процесуальні аспекти позбавлення батьківських прав: практика Європейського суду. *Право та державне управління.* 2025. № 4. С. 62-67. URL : https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2025/10.pdf

5. Мошинська Я. Теоретико-правові засади інституту позбавлення батьківських прав у сучасному сімейному праві. *Юридичний вісник.* 2025. № 6. С. 85-94. URL : https://yurvisnyk.in.ua/v6_2025/13.pdf

6. Мошинька Я.С. Позбавлення батьківських прав у контексті рекодифікації цивільного та сімейного законодавства. *Право і суспільство.* 2025. № 6. С. 807-813. URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/6_2025/115.pdf

7. Мошинська Я. С. Поняття та порядок поновлення батьківських прав за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 10. С. 442-446. URL : https://lsej.org.ua/10_2025/103.pdf

8. Мошинська Я. С. Підстави позбавлення батьків батьківських прав за сімейним законодавством України. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 706-709. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/7f0583c8-18e5-42d6-b85f-87f6a9941217

9. Мошинська Я. С. Проблемні питання позбавлення батьківських прав. Римське право і сучасність: цивільне право в умовах війни : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 24 травня 2022 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. С. 143-146. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/289e0288-c2ae-4ebe-8066-67c18c725d79

10. Мошинська Я. С. Деякі питання позбавлення батьківських прав в умовах воєнного стану. Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни : матеріали Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 3 груд. 2025 р.) / за заг. ред. Є. Харитонова ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2025. С. 165-169. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/2cc8e36e-61fb-411d-b395-db025ca4ce43

11. Мошинська Я. С. Особливості розгляду справ про встановлення опіки та піклування над дітьми. Проблеми цивільного права у постпандемічну добу : матер. круг. столу (м. Одеса, 26 травня 2023 р.) / укл.: І. В. Давидова, О. В. Шамота ; за ред.: Є. О. Харитонова, І. В. Давидової ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2023. С. 75-78. URL : https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7229eaf5-60c3-4ca9-8f65-b01a6287c0dd/content#page=76

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною завершеною науковою роботою, що закладає основи теоретичного осмислення інституту позбавлення батьківських прав у сучасному сімейному праві України, що розширює і поглиблює розуміння особливостей сімейних правовідносин, включає у вітчизняну правову науку нові підходи до визначення поняття та правової природи позбавлення батьківських прав, підстав та порядку позбавлення та поновлення батьківських прав за сімейним законодавством України. Сформульовані у роботі положення та теоретичні розробки ґрунтуються на особистому досвіді авторки та аналізі наукової вітчизняної та зарубіжної літератури, а також судової практики з питань позбавлення батьківських прав.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана сучасною науковою мовою, стиль викладання відповідає прийнятному у науковій літературі й забезпечує легкість та доступність сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Загальний висновок. Враховуючи викладене вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами) та рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

У результаті відкритого голосування учасники засідання фахового семінару в кількості 18 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового семінару не проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Мошинської Я.С. до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення щодо результатів дисертаційного дослідження Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

3. Рекомендувати дисертацію Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

4. Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення публічного захисту дисертації Мошинської Яни Степанівни на тему: «Позбавлення батьківських прав за сімейним законодавством України», зокрема:

Голова ради – Мінченко Раїса Миколаївна, д.ю.н., професорка, проректорка Національного університету «Одеська юридична академія»;

Рецензенти:

Сафончик Оксана Іванівна - д.ю.н., професорка, професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Калітенко Оксана Михайлівна - к.ю.н., доцентка, професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Офіційні опоненти:

Калаур Іван Романович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету;

Святошнюк Арина Леонідівна, к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Додаток: на 7 стор. (Відомості про членів спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій)

Головуючий на засіданні:
д.ю.н., професор,
завідувач кафедри приватного права Євгеній ХАРИТОНОВ